

Живко М. Андријашевић

О ЦИЉЕВИМА ДРЖАВНЕ ПОЛИТИКЕ КЊАЖЕВИНЕ ЦРНЕ ГОРЕ (1852 - 1878)

Половином XIX вијека интензивира се борба Црне Горе за стицање међународног признања и територијално проширење на околне области, што су, може се рећи, два њена егзистенцијална императива. Најприје зато што Црна Гора тада у међународно-правном смислу, једноставно, не постоји као независна држава, а затим што због недостатка обрадивог земљишта и знатнијих економских извора нема потребну материјалну основу за свој самостални државни живот. Стога се сматра да све док не стекне међународно признање државне независности и све док припајањем околних области не обезбједи потребни економски минимум за егзистенцијални опстанак Црне Горе, постоји проблем њеног државног трајања. Тежња да се остваре ови циљеви доминантна је у њеној државно-политичкој акцији и стратегији, почев од половине XIX вијека, па до 1878. године.¹

Од половине XIX вијека циљеви државне политике Црне Горе концепцијски се јасније уобличавају, док се борба за њихово остваривање проводи интензивније и изграђеним институцијама државне власти. Све је то заслуга новог политичког центра Црне Горе који је конципирањем државних циљева дао црногорској борби, и уопште црногорско-турском

¹ О томе видјети: Р. Јовановић: Црна Гора и велике силе 1856-1860, Титоград, 1983; Б. Павићевић: Књаз Данило, Београд, 1990. Р. Јовановић: Владавина Николе Петровића до 1878, Историја српског народа, књ. V - 1, Београд, 1981, 437-446; Педесет година на престолу Црне Горе, Цетиње, 1910.

антагонизму, један нови смисао и смјер. Тако се може рећи да од времена књаза Данила борба Црне Горе против Турака добија организованости и политички прецизно усмјерен ток, због чега она по свом карактеру прераста оквир пограничних сукоба и постаје дио једног државотворног покрета. Природно, циљеви тог покрета јесу циљеви државне политике Црне Горе.²

У доба књаза Данила прецизно се дефинише шта су то главни циљеви државне политике Црне Горе. У првом реду, то је међународно признање државне независности Црне Горе, чиме се требао анулирати став да је она само одметнути дио Турског Царства.³ Постизањем тога циља легитимним би се сматрале и територијалне аспирације Црне Горе, јер би се оне заснивале на њеном државном праву. А тежња Црне Горе да добије одређене околне области други је важан циљ њене државне политике, први пут прецизно формулисан тек у вријеме књаза Данила. Иначе, и један и други циљ су идеолошки дефинисани као тежња за обнављањем "Иванбеговине", тј. обнављањем некадашње државе Ивана Црнојевића, што значи повраћај међународног субјективитета који је та држава некада уживала и повраћај територија које су јој у то вријеме припадале.⁴ За књаза Данила територија "Иванбеговине", тј. Црне Горе у доба Црнојевића, поред постојеће црногорске територије, јесте и област Херцеговине (Грахово, Бањане, Никшић, Пива, Дробњак, Попово, Зупце и шири рејон Требиња), Зетска равница са Жабљаком и Подгорицом, дио сјеверне Албаније са Скадром, затим простор око Лима и Таре, дио Приморја (Бар и Спич).⁵ У суштини, то су области које су предмет државних аспирација

² Видјети: В. Ђоровић: Лука Вукаловић и херцеговачки устанци 1852-1862. године, Београд, 1923; Д. Берић: Устанак у Херцеговини 1852-1862. Београд/Нови Сад, 1994.

³ Видјети: Д. Вуксан: Књаз Данило, четврта година владе (1855), "Записи", 1936. књ. XVI, 6, 321-335; Исти, Књаз Данило, пета година владе (1856), "Записи", 1937. књ. XVII, 1, 1-12. и 2, 68-79; Исти, Књаз Данило, шеста година владе (1857), "Записи", 1937. књ. XVII, 5, 257-269. и 6, 321-334; Д. Страњаковић: Књаз Данило и питање признања сизеренства султана над Црном Гором од Париског конгреса 1856. до смрти Стефана Перовића Џуце у Цариграду 11. јуна 1857, "Записи", 1930. књ. 5, 261-277. и 6, 325-342; Б. Павићевић, План књаза Данила за регулисање за регулисање односа са Портом 1856. године, "Историјски записи", књ. XVII, 1, 1960, 39-67; Ј. Вацлик: Суверенитет Црне Горе и савремено међународно право у Европи, Подгорица, 1996.

⁴ Како пише Вук Поповић, књаз Данило је истицао да он само тражи своје "ђедовинство", тако да: "Залуду долазе различни конзули и телеграфски гласови сваки готово дан лете на Цетиње, Књаз хоће те хоће своју старину Иван-беговину." В. Поповић: Которска писма, Београд, 1964-138.

⁵ в. Књаз Данило - К. Петковићу, руском конзулу у Дубровнику, 06. 10. 1858, АБО ДМЦ, фонд "Данило И"

Црне Горе у вријеме књаза Данила.⁶ Њихово припајање књаз Данило је сматрао за животни императив Црне Горе, тј. најважнији услов за њен државни опстанак. Једноставно, без тога нема њеног друштвеног напретка, њеног сигурног политичког трајања, без тога нема прекида, готово, перманентног ратног стања у којему се она дуго времена налази. У писму цару Наполеону III књаз Данило, говорећи о овој проблему, наводи следеће: "Ми смо са свих страна опкољени непријатељима, отвореним или потајним, који нас држе изоловане од Европе у нади да се једног дана што лакше дочепају ове велике тврђаве која доминира равницама Херцеговине, Босне, Албаније и Далмације. Да би нас победили глађу, они су заузели српске земље, српско море тако да нама није остало ништа друго до голих стијена и једно срце које никада малаксати неће... Наша је нација добра и бистра и кад би се њој пружила могућност да употреби њену енергију и своје моћи на једном раду и миру, без да буде на милост и немилост њених комшија, те кад би имала и своју трговину, без сваке сумње, прогрес цивилизације брзо би се развио."⁷

Са друге стране, књаз Данило је истицао да се припајањем тих области Црној Гори само анулирају последице османске узурпације "српских земаља", јер она добија натраг оно што јој је силом одузето и што

⁶ У меморандуму књаза Данила представницима великих сила на Париском конгресу (1856) као историјске области Црне Горе он наводи: Грахово, Жупу (Никшић), Пиву, Дробњаке, Бањане, Крушевицу, Зупце и Васојевиће до Таре и Лима. У том меморандуму се наводе четири главна захтјева Црне Горе:

1. Да се призна независност Црне Горе дипломатским путем,
2. Да се прошире границе Црне Горе према Херцеговини и Албанији,
3. Да се утврде границе Црне Горе према Турској на начин како је то урађено према Аустрији,
4. Да се Црној Гори уступи Бар, приморски град који се налази на њеној граници.

⁷ Књаз Данило - цару Наполеону III, 19. 05. 1856, Библиотека Историјског института РЦГ у Подгорици, фасцикла бр. 48, Документа из епохе књаза Данила;

На сличан начин је о "проблему" Црне Горе, неку годину раније, размишљао и предсједник црногорског Сената Перо Томов: "...Ми смо са сваке стране стијешњени, и окола нас имамо свуда непријатеља, који зијају на ову шаку једнога народа, који нема друго до једнога духа слободе", Перо Томов - књазу Данилу, 16. 5. 1852, Архивско-библиотечко одјељење Државног музеја на Цетињу, фонд "Данило I", 1852, бр. 98.

О том егзистенцијалном проблему Црне Горе пише и Анри Делари, секретар књаза Данила: "Иако ријетко насељено, становништво једва живи на свом земљишту. Сваке године исељава се 6 до 7 хиљада Црногораца због оскудице: једни немају довољно земље за обраду, други јер остају без ичега кад им жетва подбаца.", в. Три Француза о Црној Гори, Цетиње, 1949, 71.

по "историјском праву" припада њој.⁸ На исти начин, дакле, полазећи од принципа "историјске утемељености", књаз Данило гледа и на проблем непризнавања државног субјективитета Црне Горе, наводећи да је она одувijek била слободна и да је Турска никада није покорила. То је, по његовим ријечима, сасвим довољан разлог да Црна Гора буде међународно призната и да поново добије територије које јој је Турска узела, тј. да се ослободи "стијешњености" и изолације у коју је турско освајање Балкана довело.⁹ Управо су то главни циљеви државне политике Црне Горе у вријеме владавине књаза Данила Петровића Његоша. Ти циљеви ће остати непромијењени и једнако актуелни и када на чело Црне Горе, августа 1860. године, дође његов наслѣдник Никола I Петровић Његош. Од доласка на власт 1860. године књаз Никола је слиједио правац државне политике који је глобално био конципиран у вријеме књаза Данила, а то је: борба за међународно признање и територијално проширење на "историјске области". Наравно, та борба Црне Горе водила се сада у нешто повољнијим околностима, при чему првенствено имамо у виду политичке и територијалне добитке које је Црна Гора остварила након граховачке битке (1858).

Захваљујући побједи на Граховцу - велике силе су на посебној конференцији утврдиле државну границу Црне Горе и пристале да она добије извјесне територије. Иако ово међународно верификовање њених државних граница није истовремено значило и међународно признање њене државне независности (у питању је веома значајна правничка нијанса), на чему су представници великих сила и те како инсистирали, ипак је ријеч о великом напретку у њеној борби за потпуну државну афирмацију. Са друге стране, иако се новодобијеним територијама није рјешавао "животни проблем" Црне Горе, њиховим припајањем Црној Гори створена је нешто повољнија геостратегијска основа за даље ширење ка Херцеговини и Полимљу и, свакако, повољнија основа за провођење национално-политичке дјелатности у непосредном окружењу.¹⁰ То територијално

⁸ Књаз Данило - грофу Буолу, 27. 02. 1858, БИ РЦГ, фасцикла бр. 48, Документа из епохе књаза Данила.

⁹ "Свађа између Црне Горе и Турске старог је датума. Борба је отпочела уназад скоро пет вјекова, одмах послје битке на Косову. Срби, Црногорци, одступајући мало по мало, пред турском инвазијом, били су протјерани из равница и потиснути ка Брдима, ђе су живјели и борили се за своју слободу, под управом својих народних кнежева и њихових народних закона. Никада Турци за вријеме њихових напада нијесу успоставили њихову владавину." Исто, књаз Данило - грофу Буолу.

¹⁰ Након граховачке битке, Црна Гора је добила граховачки крај, Рудине, Жупу (Никшић), дјелове Дробњака, Ускока, Куча и Васојевића. Територија Црне Горе износила је 4.400 км².

ширење јесте, као што је то речено, егзистенцијални императив црногорске државе.

О почетка владавине књаза Николе могло би се рећи да је простор црногорских територијалних аспирација био оивичен замишљеном линијом: Требиње - Мостар - Фоча - Пљевља - Беране - Пећ - Скадар - Бар. У питању су аспирације које су имале три главна правца: први правац сјевер-сјевероисток, други сјевер-сјеверозапад и трећи правац југ-југоисток.

Територијалне аспирације Црне Горе на правцу сјевер-сјевероисток у првом реду су биле усмјерене на крајеве око планина Сињајевине и Бјеласице, ријека Таре и Лима (доњи дио Полимља), а затим на простор Метохије, све до Пећи и Дечана. За овај правац црногорских аспирација посебно је била важна област Доњих Васојевића, јер се добијањем овог простора отварао пут за припајање Метохије.

Државне аспирације Црне Горе на правцу сјевер-сјеверозапад ("херцеговачки правац") биле су углавном усмјерене на област Пиве, Гацка и Невесиња, Дробњака, Никшића, Бањана и области Требиња, Зубаца, Шума и Попова поља.¹¹

Јужне и југоисточне аспирације Црне Горе односиле су се на области око Подгорице и Спужа, Зетску равницу, рејон Скадра, простор сјеверноалбанских племена (Клименти, Хоти, Кастрати) до горњег тока ријеке Цијевне, те Приморје од Бара до Спича. Овладавање басном Скадарског језера (Скадар - Подгорица - Жабљак) изузетно је било значајно и за укупни геостратегијски положај Књажевине Црне Горе, будући да се на тај начин обезбјеђивала контрола над најотворенијим дијелом Црне Горе - Бјелопавлићком равницом, чијим посједањем непријатељ лако може "пресјећи" територију Црне Горе на два дијела. Такође, сматрало се да овај простор, поред геостратегијских значаја, има за Црну Гору велику економску и комуникацијску важност.¹²

Као што се може видјети, територијалне аспирације Црне Горе биле су усмјерене на простор између Неретве и Дрима и простор од Лима до Јадранског мора. Тежња да се припоје ове области увијек је тумачена као услов за државно постојање Књажевине Црне Горе, односно, као неки њен егзистенцијални императив. Поред тога, књаз Никола је у једном

¹¹ в. Херцеговачки главари - војводи Машу Врбици, 24. 04. 1873, АБО ДМЦ, фонд "Никола И", 1873, бр. 2391.

¹² Ј. Вацлик - књазу Николи, 17. 09. 1864, АБО ДМЦ, фонд "Никола I", 1864, бр. 1221.

разговору са султаном 1867. године навео и да је задовољење ових црногорских захтјева услов очувања мира на овом дијелу Балкана.¹³

У дипломатским контактима књаз Никола је јасно истицао да су Херцеговина и Албанија, односно дијелови скадарског пашалука и дио Старе Србије неспорне црногорске области. Чак је у једном тренутку заноса навео да ће Призрен бити главни град Црне Горе.¹⁴ У складу са таквим претензијама, сматраним за "животни минимум" Црне Горе, књаз Никола је непосредно пред рат 1876. као неспорне области црногорских аспирација наводио Херцеговину до Неретве, скадарски пашалук између Цијевне и Дрима, Приморје од Бара до Спича и горњи дио Полимља.¹⁵

На основу наведеног може се зачуљчити да је суштина оваквог концепта државне политике Црне Горе стварање, ако се тако може рећи, "велике" Црне Горе. То значи територијално увећање Црне Горе припајањем тзв. "историјских области". На тај начин би се, како се претпостављало, обезбиједиле неопходне материјалне претпоставке за самостално државно егзистирање Књажевине Црне Горе, будући да би се у њеном саставу нашле неке економски богатије области. Исто тако, припајањем ових области квалитативно би се измијенила геостратегијска позиција Црне Горе и поправила њена слаба популацијска основа, што је у тадашњим политичким околностима било и те како значајно. Но, ипак, у првом реду се рачунало да се припајањем околних крајева стекне недостајућа економска основа за самостално државно постојање Црне Горе, зато што је то био проблем који је у највећој мјери оптерећивао и доводио у питање њену политичку и државну самосталност. Ако се направи увид у основне токове економског живота Црне Горе, рецимо, шездесетих и седамдесетих година XIX, лако се уочава колико је овај проблем недовољне економске основе за самостално државно постојање био изражен, па самим тим и колико је оваква стратегија државне политике Црне Горе била прагматично условљена.

Шездесетих година XIX вијека Књажевина Црна Гора захвата површину од 4.400 км², док се број становника у периоду 1860-78. креће око

¹³ Игњатјев - Горчакову, 8/20. 03. 1876, Русија и Босанско-херцеговачки устанак 1875-1878, Зборник докумената, приредио Б. Павићевић, књ. 2, Титоград, 1986, 161.

¹⁴ К. Петковић - Н. Стремоухову, 8/20. 05. 1869, Уједињена омладина српска и њено доба 1860-1875, Грађа из совјетских архива, Нови Сад, 1977, 101; Н. Дучић - Ј. Ристићу, 23. 08. 1873, Архив Историјског института САНУ, фонд Јована Ристића, XXVI/7.

¹⁵ Новиков-Жорминију, 22. 11./ 04. 12. 1875, Русија и Босанско-херцеговачки устанак..., књ. 1, Титоград, 1985, 535; Јастребов - Игњатјеву, 17. 11. 1876, Русија и Босанско-херцеговачки устанак..., књ. 2, Титоград, 1986, 772-776.

125-130.000. Од тих 4.400 км² територије Књажевине Црне Горе обрадиве површине чине нешто више од 3%. Или тачније ораничне површине су захватале близу 14.000 хектара, односно, око 75.000 рала (1 рало - 1820 м²). Тих 75.000 рала, дакле, нешто око пола рала по становнику - представља површину са које је црногорско становништво требало да обезбиди најосновније ратарске производе за своју прехрану. Наравно, са тих 75.000 рала то није било могуће.¹⁶ Према неким нашим рачунањима, за најминималнију прехрану црногорског становништва годишње је у то вријеме недостајало преко 6.000 тона жита.¹⁷ Та недостајућа количина морала се набављати са стране и коштала је преко 300.000 фиорина, а ако се жито купује на црногорским пазарима, цијена је била скоро двострука.¹⁸ Међутим, проблем је био у томе што добар дио црногорског становништва нема потребни вишак производа, чијом би продајом могао обезбидити новац за куповину неопходних количина жита. Да не говоримо о куповини неких других важних производа, као што су со, индустријска роба, прехранбени артикли.¹⁹ Вриједност свега онога што се извозило из Црне Горе (сточарски и ратарски производи, руј, укљева...) није прелазила суму од 300.000 фиорина.²⁰

О том "животном проблему" Црне Горе свједочи и изразити трговински дефицит Црне Горе. Из сачуваних царинских протокола, који

¹⁶ Како наводи Нићифор Дучић: "Привреда у Црној Гори је врло незнатна и веома скућена. Земље је мало, а и оно што је има, обрађује се простим и примитивним ратилима. Ријетко која година може подмирити својом љетином народње најпрече потребе.", Н. Дучић, Црна Гора, Гласник СУД, ЦЛ, 1874, 85.

О истом проблему у студији "Исељавања Црногораца у XIX вијеку Ђоко Пејовић пише следеће: "Просјечни укупни годишњи приноси највећег дијела породица, нарочито оних са више чланова, могли су их обезбидити исхраном највише за 6-8 мјесеци у току године.", Ђ. Пејовић, нав. дјело, Титоград, 1962, 14/15.

¹⁷ Уколико узмемо да је за најминималнију прехрану једном човјеку годишње потребно 125 кг жита (350 гр дневно), онда су годишње потребе Црне Горе 16-17.000 тона. У најбољем случају, са једног рала се могло добити 200 кг жита, па ако је 70% ораница (50.000 рала) било засијано житом, онда је годишњи принос био око 10.000 тона. Значи недостајало је 6-7.000 тона.

¹⁸ У Котору је сто килограма жита коштало 5 фиорина, а на црногорским пазарима 10 фиорина. Појединих година (тзв. "гладне године") црногорска власт је набављала жито и продавала га нешто јефтиније у односу на цијену на црногорским пазарима - 100 кг за 7,5 фиорина ("Глас Црногораца", бр. 4, од 02. 02. 1874.)

¹⁹ У једном писму књаз Никола обавјештава великог везира да је Црној Гори годишње потребно два милиона ока соли (Књаз Никола - Великом везиру, 30. 12. 1864.); в. Ж. М. Андријашевић, Пет необјављених писама књаза Николе Великом везиру, Архивски записи, 1-2, 1996, 134.

²⁰ Т. Илић, Домаће потребе црногорске, "Црногорац", бр. 11, од 03. 04. 1871.

се односе на трговинску размјену између Црне Горе и Далмације, види се да је, рецимо, 1868. године из Црне Горе у Далмацију (Котор) извезено сточарских производа у вриједности 16. 766 фиорина, док је увезено робе у вриједности 324.539 фиорина. Све до 1878. године извоз Црне Горе није битније растао, док увоз сваке године јесте, и то изразито. Године 1874. увозило се робе у вриједности од скоро пола милиона фиорина, а у доба рата и неколико милиона.²¹ Будући да нема сачуваних протокола о структури увоза-извоза између Црне Горе и Турске, а у појединим периодима обим трговине био је чак и већи него између Црне Горе и Аустрије, можемо само нагађати о висини дефицита који је, извјесно, овдје постојао. Због свега тога се са пуно основа може рећи да је Црна Гора у мјери која није пожељна (и уобичајена) у економском смислу зависила од свог окружења. Посебно када је о Турској ријеч, таква њена зависност носила је и одређене, у појединим тренуцима, веома крупне политичке консеквенце.²²

Као што се може закључити, недостатак плодног земљишта у великој је мјери условљавао сиромаштво црногорског становништва и његов изузетно тежак економски положај. Статистички гледано, за обезбјеђивање неког економског минимума црногорског становништва недостајало је око 40.000 рала ораница. Са друге стране, ни средства која су се могла обезбиједити продајом сточарских производа и осталим привредним дјелатностима нијесу била довољна да би се задовољиле најнеопходније потребе.²³ Због тога се велики број људи, од неколико стотина до неколико хиљада, сваке године исељавао из Црне Горе или одлазио у Турску на рад.²⁴ То је, нема сумње, утицало на унутрашње прилике и на слабљење државне снаге Црне Горе.²⁵

²¹ М. Буровић: Трговачки капитал у Црној Гори, Цетиње, 1958, 81.

²² Непосредно пред рат 1862. године војвода Мирко у једном писму упућеном М. И. Златареву, секретару руског посланства у Цариграду, наводи да Црна Гора тешко подноси блокаду која јој је од турске стране заведена, будући да је народ: "...сву скоро со и много жита вазда из Турске набављао.", Војвода Мирко - М. И. Златарову, нема датума, АБО ДМЦ, фонд "Никола И", 1861, бр. 253.

²³ О томе видјети: Н. Дучић: Црна Гора, Гласник СУД, XL, 1874, 87-89; В. Богишић, Економски одношају у Црној Гори (1873), Записи, књ. XX, 5. 1938, 270-278.

²⁴ На основу неких непотпуних спискова да се закључити да је 1871. године на раду у Цариграду само из Старе Црне Горе било близу хиљаду Црногораца (в. АБО ДМЦ, фонд "Сенатски списи", 1873, бр. 2203-2206).

²⁵ "...Сваке године, кад је мир, излазе из Црне Горе од 2 до 3.000 Црногораца и иду у Цариград, Малу Азију и Мисир, те тамо зарађују и своје домаће потребе подмирују.", Н. Дучић, нав. дјело, 86.

Уједно је овако тежак материјални положај црногорског становништва, уз непостојање било каквих знатнијих економских извора, утицао да црногорска државна власт, чак и највећим могућим фискалним оптерећењем, не може обезбиједити довољну материјалну основу за своје постојање. То је био разлог због чега се територијално ширење на околне области сматрало егзистенцијалним императивом Црне Горе и због чега се остваривању тога циља посвећивала изузетно велика пажња. Уочава се чак да је са Цетиња у вријеме разграничења вођена права битка за добијање, готово, сваког села и да се за добијање и најмањих области водила дипломатска борба.²⁶

Колико је тежња за територијалним ширењем била прагматично условљена и колико је то био важан циљ државне политике Црне Горе - најбоље се може увидјети када се посматра рефлектовање овог "проблема" на финансије црногорске државе. Тако, рецимо, све до 1878. године приходи државног буџета Црне Горе, који су се могли обезбиједити из сопствених извора, једва да су прелазили суму од 100.000 фиорина, док је све остало чинила страна, углавном, руска помоћ. Примјера ради, 1865. године државни буџет Црне Горе износи 120.000 фиорина, и то од пореза 58.000 ф., нешто преко 20.000 од разних дажбина, монопола и царина, а 40.000 ф била је годишња руска помоћ, наравно, она званична.²⁷ "Од овога бисмо, како је записао књаз Никола, да вас суд плаћамо, све чиновнике, школе, фабрике, цџбане, гарду, рањенике и књазовски двор."²⁸

Десетак година касније, 1873. године, буџет је био нешто већи, што је у првом реду последица ванредне помоћи са стране, а само у незнатној мјери последица увећања сопствених прихода. То, иначе, важи за свако увећање суме државног буџета Црне Горе. Редовни унутрашњи приходи (порези, царине, дажбине, монополи...) углавном су се кретали око 100.000 ф. или нешто преко тога, а за функционисање једне државе то је било изузетно мала сума. Само за рад Сената и књажеву "плату", која је трошена на вођење национално-политичке дјелатности и издржавање

Др Ђоко Пејовић на основу двије сачуване пасошке књиге за године 1853-60. и 1860-78. вођене са прекидима, износи податак да је 8.141 Црногорац, од којих 185 са породишама, напустио земљу ради зараде или трајног насељења (Ђ. Пејовић, нав. дјело, 242).

²⁶ С. Радовић - књазу Николи. 12. 10. 1868, АБО ДМЦ, фонд "Сенатски списи", 1868, бр. 206.

²⁷ "Русија је од времена владике Данила па до сад дала Црној Гори близу осам милиона рубаља", "Црногорац", бр. 31. до 21. 08. 1871.

²⁸ Д. Вуксан, Црногорске финансије у XVIII и XIX вијеку (1793-1883), Записк. књ. XV, 7, 1936, 12.

црногорског двора, требало је годишње издвојити преко 40.000 фиорина.²⁹ Поређења ради, годишња плата руског министра спољних послова тада је била 25.000 фиорина, што је отприлике четвртина унутрашњих прихода Црне Горе.³⁰ Колико је за функционисање једне државе, за њену активнију национално-ослободилачку политику, за рјешавање неких егзистенцијалних питања ова сума државног буџета Црне Горе од 120.000 фиорина била изузетно мала, види се и по томе што је само за изградњу пута од Цетиња до Ријеке Црнојевића било потребно 500.000 фиорина.³¹ У Црној Гори, наравно, такву суму ни на који начин није било могуће сакупити, будући да се рачунало да код црногорског становништва готовог новца има свега око 100.000 фиорина.³² Колико је то за ондашње прилике била невелика сума, може се закључити и на основу податка да је неколико стотина Срба Тршћана дало преко 500.000 фиорина за изградњу нове цркве у Трсту.³³

Дакле, приходима које је црногорска држава остваривала било је немогуће да она саму себе издржава, да издржава или модернизује постојеће институције власти, да опреми и организује војску, школује кадар за најважније институције државе (администрација, војска, просвјета) или да врши потребне интервенције у економској сфери. Није потребно посебно наглашавати да су Црногорци који су се школовали изван Црне Горе, углавном, били стипендисти страних влада, да је целокупна црногорска војска опремљена захваљујући помоћи са стране, да су на исти начин издржаване и обје средње школе и да је појединих година Црна Гора економски опстајала захваљујући помоћи њених савезника. Исти је случај и са покривањем готово редовних, и неминовних, буџетских дефицита, што само потврђује тачност запажања једног руског дипломате да Црна Гора без стране (руске) помоћи не може постојати као држава.³⁴ О проблематичности таквог њеног државног статуса сувишно је и говорити.

Све то значи да је Црна Гора територијалном ширењем на околне, економски богатије области, једино могла обезбиједити ту недостајућу

²⁹ М. Буровић, Црногорске финансије 1860-1915, Титоград, 1960, 76.

³⁰ "Глас Црногорца", бр. 5 од 03. 02. 1875.

³¹ Књаз Никола - грофу Бајету, 6/18. 08. 1870, БИИП, Сенатски списи 1860-1875. фасцикла 413.

³² "У Црној гори врло мало има новца, како у појединих људи, тако и у народу у опће. Изузевши кнежеву касу, једва би се нашло готовијех новаца 100.000 фор. у свој Црној гори!", Н. Дучић, нав. дјело, 90.

³³ Н. Дучић, О српској општини у Трсту, Гласник СУД, XXVI, 1869, 14.

³⁴ К. Петковић - Н. Игњатјеву, 25. 02. 1864, Црногорско-руски односи 1711-1918, Зборник докумената, књ. 1, Подгорица-Москва, 1992, 411.

материјалну основу за свој самостални државни живот. Стицањем те основе, а уз то и популацијски ојачана, она би се у великој мјери ослободила зависности од страних субвенција, што значи да би ријешила проблем свог државног трајања. То је онај значајни циљ државне политике Црне Горе, зарад чијег остваривања се водила активна национално-политичка дјелатност и у вријеме књаза Данила и у првом периоду владавине књаза Николе од 1860. до 1878. године. Наравно, то није било лако, јер се, у међународно-правном смислу, црногорско потраживање одређених територија Османлијског Царства сматрало нелегитимним и чином којим се повређује државно право Царства.³⁵ Готово је исти случај био и са захтјевом да државна независност Црне Горе буде међународно призната. Но, без обзира на све тешкоће у постизању ових циљева, јасно је било да без рјешавања та два проблема Црна Гора не може, у правом смислу ријечи, постојати као државца, нити може обезбиједити реалну и сигурну основу за своју, историјски утемељену, политичку независност. То је њен политички центар изузетно добро уочио, тако да се на овој концепцијској основи заснивала цјелокупна национално-ослободилачка и политичка борба Црне Горе у периоду од 1852. до 1878. године.

* * *

Када се говори о циљевима државне политике Црне Горе од 1852. до 1878. године, уочава се и једна веома важна ствар, а то је да ови циљеви нијесу за све ово вријеме на исти начин третирани у склопу укупне државне стратегије. Наиме, у вријеме књаза Данила се сматра да се стицањем међународног признања и територијалним увећањем Црне Горе потпуно реализује концепт државне стратегије. То значи да је за политички центар Црне Горе у вријеме књаза Данила обнављање "Иванбеговине" суштина њене државне стратегије, односно, потпуна завршница њене национално-ослободилачке и политичке акције. Међутим, у вријеме књаза Николе државна стратегија Црне Горе се у великој мјери коригује, добијајући једну сасвим нову компоненту. То кориговање се огледа у томе што од шездесетих година XIX вијека државна стратегија Црне Горе све више

³⁵ У једном писму књазу Николи војвода Илија Пламенац, након дипломатске мисије која се односила на задовољење црногорских територијалних захтјева, саопштава да је немогуће под видом уступака и припајања "дат и мало парче земље Црној-Гори, (а) камо ли велику земљу на којој су подигнути многи блокхауси, и поред свега тога тицати у границе које је Европа поставила и у цјелокупност Царства, јесте ствар сасвим немогућа". И. Пламенац - књазу Николи, 03. 02. 1868, АБО ДМЦ, фонд "Сенатски списи", 1868", бр. 14.

бива у функцији династичких претензија њеног владара и његове нереалне жеље да од Црне Горе направи балкански Пијемонт.³⁶ Тако се од времена књаза Николе стварање те "велике" и међународно признате Црне Горе не сматра као крајњи циљ њене државне стратегије и национално-политичке акције уопште, већ више као један од најважнијих услова да Црна Гора заузме пијемонтску позицију у српском национално-ослободилачком покрету, а њен владар, у догледно вријеме, пријесто неке будуће уједињене српске државе.³⁷ У томе је основна разлика између државне стратегије Црне Горе у доба књаза Данила и државне стратегије Црне Горе у вријеме његовог наследника. Тако су главни циљеви државне политике Црне Горе, иако суштински непромијењени од 1852. до 1878. године, у овом периоду били дио двије различите стратегијске концепције. Подробније објашњавање узрока и околности због којих је дошло до те промјене државне стратегије Црне Горе треба да буде предмет посебног истраживачког занимања.

³⁶ в. Ж. М. Андријашевић: Основни правци националне идеологије Николе И Петровића Његоша (1860-1878), Историјски записи, 1, 1997, 55-65; Ж. Андријашевић: Идеолошко-политичко значење пјесме "Онамо, онамо...", "Стварање", 1-5, 1997, 173-180.

³⁷ "Политика владајућег дома у Црној-гори иде у најмању руку на присаједињење Ерцеговине Црној-гори и неке части од Арнаутлука, а у навишем у заузимање престола у свеколиком сједињеном Србству.", М. Пироћанац, Мемоар о бављењу у Црној Гори 1867. године, Архив САНУ, бр.9986.

Živko M. Andrijašević

OF AIMS OF THE STATE POLITICS OF THE PRINCIPALITY OF MONTENEGRO (1852-1876)

Summary

Since the 19th century, the aims of the state politics of Montenegro were conceptionally more clearly formed, while the struggle for their realization was implemented more intensively in the established institutions of the governmental authorities. Since the time of Prince Danilo, it is considered that the main aims of the state politics of Montenegro were to acquire the international recognition of the state independence and the territorial extension to the adjacent, more fertile regions. That was both political and existential imperative of the Montenegrin state. Especially by insight into the basic indexes of economic life of Montenegro, one can notice how essential it was for these aims to be achieved. It was simply considered that without achieving these aims Montenegro could not exist as an independent country, nor could she be built as a state.

In the ideological aspect, these aims of the state politics of Montenegro were founded on the principle of "historical right". That means that Montenegro requested the great powers to recognize her political status which she, both factually and by her historical identity, had, as well as to recognize her right to territories which used to be included in her. The struggle for realization of these aims marked the from 1852 to 1878.